

654, Hafîd Efendi, nr. 364, Hamidiye, nr. 1122; İÜ Ktp., TY, nr. 2817). Matbu nüsha üzerinde Nevin Gümüş (I, 1992), Aynur Çağlı İşlek (II, 1991), Menderes Coşkun (III, 1995), Ahmet Kurban (IV, 1992) ve Şaziye Kayhan Ertürk (V, 1996) birer yüksek lisans tezi hazırlamıştır (EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Hız Peygamber'e karşı coşkun hislerle kaleme aldığı selis na'atları yanında Nazım'ın tanınmış şiiirlerinden biri de türünün önemli örneklerinden olan ramazâniyyesidir. Kırım Hanı Selim Giray vasfında yazdığı kasidenin nesbinde yer alan on iki beyitlik ramazâniyye, oruç ve ramazanla ilgili belli başlı âyet ve hadislerin nazma çekilmiş metinleri denebilecek kadar sağlam bir dinî muhtevaya sahip oluşuyla dikkat çekmektedir. Ayrıca mi'râciyye ve muharremiyye gibi dinî türlerde de dikkat çekici şiiirler yazmıştır.

Kasidelerinde Nef'î, gazellerinde Neşâ'tî'nin tesirleri görülen ve her iki şair yanında Fehîm-i Kadîm'e de nazireler yazan Nazım divan edebiyatında şarkı türünün de ilk örneklerini vermiştir. Onun Niznâm Yûsuf Çelebi tarafından rast makamında bestelenen, "Âfitâb-ı subh-i mâ evhâ habîb-i kibriyâ" mısraıyla başlayan na'tı, bestesi de kendisine ait hüseyinî makamında, "Ey ledûn mektebinin hâce-i ümmî-lakabî" mısraıyla başlayan na'tı ile Şikârizâde Ahmed Efendi tarafından arazbar ve nühuft makamlarında bestelenen, "Fahr-i âlem mahrem-i râz olduğu şebdir bu şeb" tevşihî çok tanınmış eserlerindendir.

Bestekârlığının yanı sıra tiz ve etkili sesiyle dönemin önde gelen hânendelerinden olan Nazım devrin na'thanları ve dinî edebiyatın önemli şairleri arasında hakıyla yer almış değerli bir sanatkârdır. Kaynaklarda mûsikideki hocaları hakkında bilgi bulunmamakla birlikte Nefîrî Ahmed Çelebi, Hâfız Post ve İtrî gibi mûsikîşinaslardan faydalanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Esad Efendi'nin *Atrabü'l-âsâr*'ında 500'den fazla beste, semâi ve şarkısı olduğunu söylediği Nazım'ın eserlerinden 300'e yakınının güftesi güfte mecmualarında tesbit edilmiştir. Ayrıca çoğunun güftesi kendisine ait olan bestelerinden na't, beste ve semâi formunda günümüze ulaşan on dört eserinin listesini Yılmaz Öztuna kaydetmiş, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu repertuvarında ise altı beste ile birer semâi ve şarkısı yer almıştır. Güfte mecmualarında bayatî makamında yirmiden fazla beste ve onu aşkın semâisine rastlanması onun bu makama

olan ilgisini gösterir. Eski bestekârlardan farklı bir melodik yapı ve estetik anlayışla bestelediği eserleri arasında, "Gönül düşüp ham-ı gîsû-yi yâre kalmıştır" mısraıyla başlayan muhayyer murabba bestesiyle, "Didem yüzüne nâzır, nâzır yüzüne didem" mısraıyla başlayan şehnaz nakış ağır semâisi günümüzde de sevilen eserler arasındadır. Nazım'ın şiiirleri pek çok bestekâr tarafından bestelenmiştir. Bunlar arasında İtrî, Küçük İmam Mehmed Efendi, Tabî Mustafa Efendi, Ebûbekir Ağa, Dellâlzâde İsmâil Efendi, Sultan III. Selim, Hacı Fâik Bey, Kazasker Mustafa İzzet Efendi ve Ze-kâi Dede özellikle zikredilmelidir.

IV. Mehmed devrinde ün yapmış Nazım adlı bir sanatkâr daha vardır. İstanbul'da doğup yaşayan, Şeyhülislâm Bahâeddin Efendi'nin Fetva Emni Şeyhzâde Mehmed Efendi'nin oğlu olan bu Nazım müderris, hattat, şair ve bestekârdır. Ebûishakzâde Esad Efendi onun on beş civarında eser bestelediğini, aynı zamanda hânende olduğunu ve birçok sazı iyi derecede çalabildiğini söyler.

BİBLİYOGRAFYA :

Nazım, *Divan* (nşr. Mehmed Nâil), İstanbul 1257, s. 33-34, 54-55, 331; Safâî, *Tezkire* (haz. Pervin Çapan), Ankara 2005, s. 660; Belîğ, *Nuhbetü'l-âsâr*, s. 610-622; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, IV, 742-745; Sâlim, *Tezkire*, İstanbul 1315, s. 674-676; Ebûishakzâde Esad Efendi, *Atrabü'l-âsâr*, İÜ Ktp., TY, nr. 6204, vr. 34^{a-b}, 35^{a-b}; Hasib Üskü-dârî, *Vefeyât-ı Ekâbir-i İslâmiyye*, Millet Ktp., Ali Emiri, Tarih, nr. 620, vr. 21^b; Esrâr Dede, *Tezkire-i Şuarât-ı Mevleviyye* (nşr. İlhan Genç), Ankara 2000, s. 490-491; Fatîm, *Tezkire*, s. 615; Tayyazâde Atâ Bey, *Tarih*, İstanbul 1293, IV, 151-196; Fâik Reşâd, *Eslâf*, İstanbul 1312, II, 93-100; *Sicill-i Osmânî*, IV, 568; *Osmanlı Müellifleri*, II, 452-453; Ruşen Ferit [Kam], *Bestegâr-Şair Nazım: Hayatı, Eserleri Hakkında Tetkikat*, İstanbul 1933; Subhî Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1935-40, II, 56-57, 102-104; IV, 41-45; a.mlf., *Türk Musikisi Klasiklerinden Temcit-Na't-Salat-Durak*, İstanbul 1945, s. 23-26; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Musikisi Antolojisi*, İstanbul 1942-43, I-II, bk. İndeks; Gövsâ, *Türk Meşhurları*, s. 278; TYDK, III, 647-649; Emine Yeni-terzi, *Divan Şiirinde Na't*, Ankara 1993, s. 63; Sadun Aksüt, *Türk Musikisinin 100 Bestekân*, İstanbul 1993, s. 50-52; *TSM Sözlü Eserler*, s. 106, 111, 171, 172, 173, 264, 285; Avni Erdemir, *Anadolu Sahası Musikîşinas Divan Şairleri*, Ankara 1999, s. 322-326; Mehmet Nazmi Özalp, *Türk Musikisi Tarihi*, İstanbul 2000, I, 428-435; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî* (nşr. Cemâl Kurnaz – Mustafa Tatcı), Ankara 2001, II, 1077-1078; Nûri Şeydâ Bey, *Sabah*, İstanbul 24 Temmuz 1314; Hayri Yenigün, "Nazım Çelebi", *MM*, sy. 130 (1958), s. 310-312; Müjgan Cumbur, "Nazım'ın Ramazanîyesi", *Diyanet İşleri Reislîği Yıllığı* (Ankara 1960), s. 59-63; Fatih Salgar, "Yahya Nazım Efendi", *San'at ve Kültürde Kök*, sy. 6, İstanbul 1981, s. 15, 32; Ahmet Hatipoğlu, "Nazım Yahya Efen-

di ve Bestelenmiş Bir Na'tı", *İlim ve Sanat*, II/2, İstanbul 1986, s. 66-67; Menderes Coşkun, "Yahya Nazım Divan'ında Sevgiliye Ait Güzellik Unsurları ile Aşık-Maşuk-Rakib Münasebeti", *EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sy. 6, Kayseri 1995, s. 231-247; Mustafa Aslan, "Nazım Divan'ında Hüsn-i Hat Terimleri", a.e., sy. 8 (1999), s. 11-29; a.mlf., "Nazım Divan'ında Musikî", *Türk-lük Bilimi Araştırmaları*, sy. 8, Sivas 1999, s. 263-284; Halûk İpekten, "Nazım", *İA*, IX, 142-144; Th. Menzel, "Nazım, Yağya", *EP* (İng.), VII, 1054; Halil İbrahim Şimşek, "Mehmed Emin Tokadı", *DİA*, XXVIII, 467; Mustafa Uzun, "Mi'râciyye", a.e., XXX, 136; a.mlf., "Muharremiyye", a.e., XXXI, 8-9; İskender Pala, "Nazım Yahya Efendi", *TDEA*, VI, 543-544; Öztuna, *BTMA*, II, 101-102; Mehmet Güntekin, "Nazım", *DBİst.A*, VI, 56.

MUSTAFA UZUN – NURİ ÖZCAN

NAZİMÂ

(1861-1935)

Sözlük yazarı ve eğitimci.

İstanbul'da doğdu. Hilâiahmer'in kurucularından doktor yarbay Ahmed Servet Bey'in oğludur. Dedesi Karantina nazırlığı yapmış olan doktor Ârif Bey'dir. Aile kökleri baba tarafından Kemah'a, oradan da Kafkasya'ya uzanmaktadır (Yiğit, s. 14-15). Eserlerinde Ali Nazımâ ismini kullanmakla birlikte asıl adı Mehmed Ali'dir (Çankaya, I, 396-397). Soyadı kanunu çıkınca Yiğit soyadını almış olan Ali Nazımâ, Millî Mücadele döneminin tanınmış isimlerinden İbrahim Süreyyâ Yiğit'in ağabeyidir.

Üsküdar'da tamamladığı ilk ve orta öğreniminin ardından Galatasaray Mektebi Sultânîsi'ne girdi. Burayı bitirdikten sonra iki yıl Mektebi Mülkiye'nin yüksek kısmına devam etti. 1881'de Galatasaray Mektebi Sultânîsi Türkçe ve Arapça hocalığına tayin edildi. Buradaki görevinin yanında 28 Kasım 1885'te Mektebi Mülkiye'de Fransızca hocası oldu. 13 Aralık 1893'te Galatasaray Mektebi Sultânîsi ders nazırlığına getirilince ek görevini bıraktı. Bu arada Kasım 1888'de sultânî hocalarından Necib Bey ile beraber Mektebi Edeb adıyla özel bir okul açtı. İki yıl sonra kız öğrenci de kabul etmeye başlayan Mektebi Edeb'in asıl hizmeti Arapça ve Farsça öğretmek üzere dershaneler açması oldu. Devrin tanınmış eğitimci ve ediplerinden Mehmed Zihni Efendi, Muallim Fevzi Efendi ve Muallim Nâci de bu okulda ders vermiş, Zihni Efendi ve Muallim Nâci, *Mektebi Edeb* adını taşıyan ders kitaplarını bu okuldaki görevleri sırasında hazırlamıştır. Necib Bey'in ölümü ve Ali Nazımâ Bey'in Maarif Nezâreti Tedkîk-i Mü-

NAZİMÂ

ellefât Komisyonu üyeliğine getirilmesiyle okul 1890'da kapandı.

Galatasaray'daki görevinden ayrılarak Aşiret Mektebi müdürlüğüne tayin edilen Ali Nazîmâ (1894) kısa bir süre sonra Mekteb-i Mülkiye müdür muavinliğine getirildi (24 Şubat 1895). Bu okulun Fransızca hocalığı yanında Dârülfünun Ulûm-i Tabîyye ve Dîniyye Şubesi müdür muavinliği (21 Aralık 1895), Mercan İdâdîsi Fransızca ve tercüme usulü hocalığı (14 Kasım 1900), Dârümuallimîn ile Vefa İdâdîsi Fransızca hocalığı (1906) görevlerini dönem dönem yürüttü. 1909 yılı başında Mekteb-i Mülkiye'deki müdür muavinliği görevinden istifa etti. Aynı yıl Dârülfünun Elsinie (Filoloji) Şubesi Türk dili müderrisliğine ve bu görev kendisinde kalmak üzere Kadastro Mektebi müdürlüğüne tayin edildi. Kadastro Mektebi'nin kapatılması, Dârülfünun derslerinin kaldırılmasıyla açıkta kaldı. Bir süre sonra yeni kurulan İnâs Dârülfünunu müdürlüğüne ve kavânin-i câriye muallimliğine getirildi (1916). 1919'da Maarif Nezâreti Telif ve Tercüme Heyeti üyeliğine, aynı yıl Mercan Sultânîsi müdürlüğüne, 1920'de Dârümuallimât-ı Âliye müdürlüğüne ve Fransızca hocalığına, 1921'de Nişantaşı Sultânîsi müdürlüğü ve Fransızca hocalığına, 1924'te Kadıköy, Davutpaşa, Gaziosmanpaşa orta mektepleri Fransızca hocalığına getirildi. 1925'te yaş haddinden emekliye ayrıldı. Bundan sonra Amerikan Erkek ve Kız kolejleriyle Saint Benoit Lisesi Türkçe, Üsküdar Muhtelit Ortaokulu Fransızca hocalıklarında bulundu. İstanbul'da vefat eden Ali Nazîmâ dürüst ve çalışkan kişiliğiyle tanınmıştır. Ahmed Midhat Efendi, *Tarîk* gazetesinde çıkan bir yazısında (1315/1899) onun sansasyondan uzak, kalem kavgalarına karışmadan çocuk eğitim ve öğretimi yolunda sürdürmekte olduğu örnek yazı hayatına dikkat çekmektedir. Maarif Vekâleti, 1925 yılında İstanbul Muallimler Birliği'nden "Fazilet Mükâfâtı" için bir aday göstermesini isteyince Muallimler Birliği Genel Kurulu-

nun teklif ettiği Ali Nazîmâ o yıl bu mükâfâtı alan sekiz muallim ve müderris arasında yer almıştır.

Eserleri. İrili ufaklı çok sayıda eser kaleme alan Ali Nazîmâ, daha ziyade Fâik Reşad'la beraber hazırladıkları *Mükemmel Osmanlı Lugatı* ile (İstanbul 1319, 1320) tanınmıştır. "İnşâ-yi Osmânî'de Müsta'mel Arabî ve Fârisî Kelimât ve Ta'birât ve Istilahâtı Hâvidir" alt başlığını taşıyan bu sözlüğün önsözünde Osmanlı dilinde birçok Arapça ve Farsça kelime kullanıldığı, bunlarla ilgili meselelerin her iki dilde mevcut sözlüklere başvurularak halledilmeye çalışıldığı, ancak bunların ihtiyaca cevap vermekten uzak olduğu, bu sebeple kelimelerin Osmanlı dilindeki anlamlarını içeren bir sözlüğe ihtiyaç bulunduğu belirtilmektedir. Daha çok Arapça ve Farsça kökenli kelimeleri kapsayan sözlükte öz Türkçe karşılıklara yer verilmeye çalışılmış, bu alanda Mütercim Âsım'ın *Kâmus Tercümesi* ile Ahmed Vefik Paşa'nın *Lehce-i Osmânî'sinden* yararlanılmıştır. *Mükemmel Osmanlı Lugatı* Necat Birinci, Kâzım Yetiş, Fatih Andi, Erol Ülgen, Nuri Sağlam ve Ali Şükrü Çoruk tarafından Latin harflerine göre tertip edilmiş, ardından Arap harfleriyle dizini de verilmiştir (Ankara 2002). Nazîmâ'nın Fransızca'dan Türkçeye, Türkçe'den Fransızca'ya hazırladığı sözlükleri *Lugat-ı Nazîmâ* (İstanbul 1901), *Lugat-ı Tefeyyüz* (İstanbul 1910) ve *Mini Mini Lugat-ı Tefeyyüz* (İstanbul 1912) adlarıyla yayımlanmıştır. Ali Nazîmâ, hemen hemen her alanda ilk ve orta okulların farklı sınıflarına göre 100'den fazla ders kitabı hazırlamış olup bunların bazıları çeviri-uyarlamadır. Osman Nuri Ergin, alfabenin ve eğitimin usullerinin değişmesiyle bu ders kitaplarının artık okunmaz olduğunu ifade etmektedir (*Türkiye Maarif Tarihi*, III, 835). Yazarnn ayrıca *Çukulata* (İstanbul 1309), *Çay* (İstanbul 1309), *Barbaros'un Hafidi Metin Hamidiye'nin Kahraman Kumandanı Rauf Bey* (İstanbul, ts.) gibi risâleleri; *Mükellim* (Ahn'den, İstanbul 1303), *Nevâbigü'l-kelîm* (Zemahşerî'den, İstanbul 1303), *Yeni Müntehabât-ı Gülistan* (Sa'dî-i Şîrâzî'den, İstanbul 1326) gibi çevirileri bulunmaktadır (eserlerinin dökümü için bk. *La clef du français*, İstanbul 1934, s. 106-109).

BİBLİYOGRAFYA :

Türkiye Maarif Tarihi, II, 568; III, 835-838; Gövsa, *Türk Meşhurları*, s. 278-279; Ali Çankaya, *Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara 1968-69, I, 287, 396-397; II, 829, 850, 941-945, 1229; *Türkiye Basmaları Toplu Kataloğu: Arap Harfli Türkçe Eserler: 1729-1928* (haz. Müjgan Cunbur – Dursun Kaya), Ankara 1990, I, 461-478;

Nuyan Yiğit, *Atatürk'le Otuz Yıl: İbrahim Süreyya Yiğit'in Öyküsü*, İstanbul 2004, s. 14-18; Hüseyin Namık [Orkun], "Ali Nazîmâ Bey", *Millî Mecmua*, sy. 9, İstanbul 1340, s. 139-140; M. Şakir Ülkütaşır, "Ali Nazîmâ (1860-1935)", *TD*, XXVI (1972), s. 227-228; a.mlf., "Ali Nazîmâ", *TDEA*, I, 114-115; A. Fidarok, "İçimizden Birkaç İsim", *Kafkasya Gerçeği*, sy. 3, Samsun 1991, s. 25; "Ali Nazîmâ Bey", *TA*, II, 89; *İst.A*, II, 678.

ÂLİM KAHRAMAN

NAZİRÂ İBRÂHİM EFENDİ

(ö. 1188/1774)

Gülşenî şeyhi, şair.

Edirne'de dünyaya geldi. Şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin katledildiği Edirne Vak'ası (1115/1703) sırasında on yaşında olduğunu söylediğine göre 1105 (1693-94) yılında doğmuş olmalıdır. Edirne Gülşenî Dergâhı şeyhi Manisalı İbrâhim Gülşenî'nin torunu, Sarıca Paşa Medresesi müderrisi Şeyh Mustafa Gülşenî'nin oğlu, şair ve edip Edirneli Kâmi'nin yeğenidir. Şeyh La'î Fenâî'nin halifesi olan babası Mustafa Efendi, Gülşeniyye tarikatının ikinci piri Sezâî-yi Gülşenî ile pirdaştır. Hüseyin Vassâf, Mustafa Efendi'nin sertarik olduğunu ve otuz yıl irşad makamında bulunduğunu, Sezâî-yi Gülşenî'nin La'î Fenâî Efendi'nin vefatı üzerine Mustafa Efendi'ye intisap ettiğini söyler.

Tasavvuf ve ilim ortamında büyüyen İbrâhim Nazîrâ medresede tahsilini sürdürürken babasının emriyle Sezâî-yi Gülşenî'ye intisap etti. Tahsilini tamamladıktan sonra bir süre Edirne mahkemesinde kâtiplik yaptı. 1130'da (1718) Mısır kadılığına tayin edilen amcası Kâmi Efendi ile birlikte Kahire'ye gitti. Burada kaldığı süreyi İbrâhim Gülşenî Âsitânesi'nde geçiren Nazîrâ'ya dergâhın şeyhi tarafından teberrüken tâc-ı şerif tekbirlendi. Ertesi yıl amcası görevinden azledilince Edirne'ye döndü. Uzun yıllar Edirne medreselerinde müderrislik, Baebeski, Tekirdağ, Mısır ve Eski Zağra'da kadılık yaptıktan sonra Eski Zağra yakınlarındaki bir köyde inşa ettiği tekkede irşad faaliyetine başlayan Nazîrâ 1188 (1774) yılında vefat etti. Onun nerede öldüğü konusunda kaynaklarda farklı bilgiler bulunmakta, Edirne, Horpeşte veya Eski Zağra'da vefat ettiği kaydedilmektedir. Vefatına "Nazîrâ-yı edeb" ifadesi tarih düşürülmüş, Sezâî-yi Gülşenî'nin *Mektûbât*'ındaki bir mektup ona hitaben yazılmıştır (s. 103-104). Edirneli şair Lebîb onun kardeşidir.

Oldukça hacimli bir divanı olan İbrâhim Nazîrâ tasavvuf, şiir ve edebiyatın yanı sıra tarihle de ilgilenmiş, bu konuda da eser

Nazîmâ